

André Nusselder

Grootse dromen

*Identiteit, gemeenschap
en het verlangen naar
vrijheid*

Boom

© 2022 André Nusselder

© 2022 Boom uitgevers Amsterdam

Met dank aan Ingrid ten Bos voor haar inspirerende commentaar.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk: Marry van Baar

Afbeelding omslag: © Robert Balog / Pixabay

ISBN 978 90 2444 828 9 | NUR 730

www.boomfilosofie.nl

www.boomuitgeversamsterdam.nl

INHOUD

Inleiding. Vrijer dan ooit? 9

DEEL I: DE DROOM VAN HET EGO 25

1. Identiteit en vervreemding 29
2. Driften en dromen 43
3. De ideologie van individuele vrijheid 55

DEEL II: DROMEN VAN GENOT 71

4. Samenleven: ik en ander 73
5. Belevingscultuur en de crisis van symbolisch gezag 87

DEEL III: DROMEN VAN VRIJHEID 107

6. Vrijheid voor allen als ideaal 109
7. Idealisme en onbehagen 127

DEEL IV: DROMEN VAN DE ZIEL 145

8. Meer dan mezelf: een eigen taal 149
9. Gemeenschap 163
10. Het *gedicht* van Memphis Depay 179

Noten 193

Literatuur 227

Register 239

‘De droom is in alle opzichten uit het verleden afkomstig. Weliswaar is ook het oude geloof dat de droom ons de toekomst laat zien, niet van ieder waarheidsgehalte ontbloot. Door ons een wens als vervuld voor te stellen, voert de droom ons wel degelijk naar de toekomst; maar deze door de droom voor tegenwoordig gehouden toekomst is door de onverwoestbare wens als evenbeeld van het verleden gemodelleerd.’

Slotwoorden van Freud, *De droomduiding*, 1899

INLEIDING

VRIJER DAN OOIT?

Verlangen onder druk: van beheersing tot paranoia

Wie vandaag de dag in Nederland leeft, mag volop dromen van de vervulling van zijn of haar verlangens, bijvoorbeeld door aan zichzelf of de eigen carrière te werken, relaties met anderen aan te gaan en te genieten, en zo de individuele verlangens te realiseren. Tegelijk worden dergelijke dromen nogal eens verstoord: mensen voelen zich tekortgedaan, vinden dat anderen zich niet gedragen of gaan gebukt onder stress en spanningen. Het individu leeft blijkbaar in een gespannen wereld en lijkt zelfs wel gespleten vanbinnen. Iemand kan inderdaad het leven in hoge mate zelf vormgeven en zelfstandig keuzes maken, maar moet tegelijk wel de 'juiste' keuzes maken om mee te kunnen komen in de dynamiek van het hedendaagse leven. En om aan de hoge verwachtingen te voldoen moet iemand enorm actief zijn, met bijvoorbeeld als gevolg dat jonge werknemers een grote werkdruk ervaren en massaal de hulp inroepen van een psycholoog. Ook relaties met anderen staan onder druk en worden veelal gekenmerkt door competitie en strijd. Ik ben vooral bezig mijn eigen domein af te bakenen, en de ander wordt aansprakelijk gehouden wanneer

die daarin ook maar iets te veel verschijnt. De ander moet mijn wensen en belangen erkennen, hoe uitzonderlijk of buitenissig die soms ook zijn, en hetzelfde geldt voor mij: de ander houdt mij aansprakelijk, spreekt mij op van alles aan. Zo komen ik en de ander in ons verlangen naar vrijheid terecht in een dynamiek die leidt tot steeds meer beklemming en vervreemding. Moeten we om deze paradox van individuele vrijheid en beklemming te begrijpen ook niet goed naar onszelf kijken? Het vrije individu wil *immers zelf* dat alles perfect is georganiseerd, dat het aan niets ontbreekt, dat afwijkend gedrag wordt behandeld, dat anderen zich net als ik netjes aan de regels houden, enzovoort.

In dit boek zal de menselijke persoon bekeken worden vanuit de (onbewuste) krachten waardoor het gedreven wordt, de driften en verlangens, om daarmee inzicht te bieden in actuele kwesties zoals hierboven geschetst. Dan zien we allereerst een wil tot beheersing, een wil van de mens om te regeren over zijn omgeving en zichzelf, om dingen te begrijpen en vervolgens naar zijn hand te zetten om er invloed op uit te oefenen of ze in bedwang te houden – en om meester te worden over zichzelf. Maar dan zien we ook iets merkwaardigs in deze wil tot beheersing, want het lijkt wel alsof mensen zich vandaag de dag steeds ongemakkelijker voelen door zaken die buiten hun macht vallen, die niet te verbeteren, te beheersen of te meten zijn.¹ Dergelijke zaken zijn steeds moeilijker te accepteren: dat de ander druk is, dat er voor een aandoening geen behandeling is, dat niet precies bekend is hoe een publiek op een actie zal reageren, hoe efficiënt een werknemer deelneemt aan een vergadering, of dat er iets over het hoofd wordt gezien: (zelf)controle volop.²

De Video Assistant Referee (VAR) in het voetbal is een goede illustratie van deze dynamiek van de controledrift: tot op de centimeter moet worden bepaald of een speler al dan niet buitenspel

staat bij een doelpunt, of dat er mogelijk iets anders onoorbaars te zien is waarom het doelpunt moet worden afgekeurd, omdat het met de nieuwe technologische mogelijkheden niet meer acceptabel is dat dit niet exact duidelijk is. Dit leidt tot het verdwijnen van de menselijke maat (een lijnrechter langs het veld die kijkt of er sprake is van buitenspel) en een toenemend ongenoegen bij het publiek over de verstoring van de dynamiek van een wedstrijd (lang wachten op VAR-beslissingen, het afkeuren van doelpunten waarbij niemand met het blote oog had kunnen zien dat een aanvaller een centimeter te ver naar voren stond). Zaken die buiten de macht tot controle vallen, zijn nog maar moeilijk te accepteren. Toch zal dit verschil altijd blijven bestaan: ook al meet de VAR mogelijk niet meer in centimeters maar in millimeters, dan nog is er in principe een verschil (in micrometers, nanometers?) en zou men nog nauwkeuriger moeten meten om meer zekerheid te verkrijgen.³

De absurditeit van dit voorbeeld toont hoe in deze dynamiek een wil tot totale beheersing schuilgaat. Je zou haar daarom totalitair kunnen noemen. In zijn controledrang streeft de mens beheersing na, maar die zal hem altijd weer ontglippen, waardoor het nooit genoeg is en het menselijk streven verstrikt raakt in een onaangename dynamiek van beklemming en ongenoegen. Het punt is dat hoe meer ernaar gestreefd wordt om dit verschil weg te werken, des te meer het ook wordt opgemerkt en mensen eronder gebukt gaan. Om aan de beklemming te ontkomen, en de angst en ontevredenheid te onderdrukken, kan het idee gaan heersen dat we met z'n allen *nog meer* moeten beheersen: betere controlesystemen, meer en striktere regels, duidelijkere afspraken enzovoort. Zo maken we onszelf wijs dat we nog meer mogelijk moeten maken, nog meer ons best moeten doen, nog harder moeten werken of nog meer van onszelf moeten vergen, om zo